

FTAMP 04.51.71
Ғылыми мақала

<https://doi.org/10.32523/3080-1702-2025-150-1-109-122>

Қазақстандағы жастар арасында спорттың қолжетімділігі мәселесі

А.Б. Налшыбек^{ib}, Р.Ә. Әлқожа*^{ib}

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан

(E-mail: asxat.nalshybek@bk.ru, *ralkozha@gmail.com)

Аңдатпа. Мақала авторлары ерекше әлеуметтік топ ретінде жастардың арасында қазіргі Қазақстандағы спорт саласының жағдайын және жастар арасында спорттың қолжетімділік мәселесін талдайды. Дене шынықтыру мен бұқаралық спортты дамыту Қазақстан Республикасы мемлекеттік саясатының стратегиялық маңызды бағыттарының бірі, сонымен қатар еліміз өзінің мемлекеттік және әлеуметтік дамуында белсенді және өсіп келе жатқан халықтың салауатты өмір салтын және спорттық амбицияларын қалыптастыру үшін дене шынықтыру мен спортты дамытуға басымдық береді. Жастарды дене шынықтырумен және спортпен айналысуға тарту, салауатты өмір салтын ұстануға құштарлықты тәрбиелеу барлық деңгейдегі мемлекеттік органдар жұмысының басым бағыттарына жатады. Жастар заманауи қоғамның қалыптасуы мен дамуына айтарлықтай әсер ететін маңызды әлеуметтік топ ретінде қарастырылады. Жастардың қалыптасуы мен дамуы негізгі әлеуметтік институттар шеңберінде жүзеге асады, оның ішінде дене шынықтыру және спорт институтының алатын орны ерекше. Қазіргі таңда спорт әлемде маңызды рөл атқарады, оны тұлғаның дамуына белсенді әсер ететін адам қызметінің негізгі түрлерінің бірі ретінде қарастыруға негіз бар. Спорт адам құқығы және әрбір адамның денсаулығы мен әл-ауқатын қамтамасыз етудің құрамдас бөлігі ретінде қарастырылады. Ол сондай-ақ қоғамның жалпы қабылданған стандарттары мен құндылықтары тұжырымдамасында жоғары рөл атқарады.

Бұл мақалада Қазақстандағы жастар арасында спорттың дамуы мен қолжетімділігіне талдау жүргізіледі. Жастарды жүйелі спортқа тартудың қол жеткізген және жоспарланған сандық көрсеткіштері қарастырылған. Қазақстандағы жастар арасында спорттың қолжетімділігі мәселесіне талдама жасалған, спорттың қолжетімділігін дамытуға және онымен айналысуға кедергі келтіретін негізгі себептер зерделенеді.

Түйін сөздер: спорт, жастар, бұқаралық спорт немесе «баршаға арналған» спорт, дене шынықтыру, спорттық іс-шаралар, спорттың қолжетімділігі, спортпен шұғылдану, физикалық денсаулық, психикалық денсаулық, спортпен айналысу құқығы.

Кіріспе

Спорт жан-жақты әлеуметтік құбылыс ретінде адамды еңбекке дайындау, қоғамның рухани қажеттіліктерін қанағаттандыру, халықаралық қатынастарды нығайту және кеңейту саласы, этикалық және эстетикалық тәрбиенің маңызды құралдарының бірі. Сонымен қатар адамның денсаулығы мен еңбекке қабілеттілігін нығайту мен сақтаудың ең қолжетімді әдісі. Қазіргі таңда спорт ерекше мәнге ие болуда. Спорт жастардың өмірінде басты рөл атқарады, физикалық, психологиялық және әлеуметтік дамуына айтарлықтай әсер етеді. Спортпен айналысу салауатты өмір салтын қалыптастыруға көмектеседі, жеке өсуге және әлеуметтік интеграцияға ықпал етеді. Жастар арасында спорттың қолжетімділігі – салауатты және белсенді қоғамды дамытудың маңызды аспектісі. Спортпен айналысу мүмкіндіктерін қамтамасыз етудің көптеген оң әсерлері бар, соның ішінде физикалық және психикалық денсаулықты жақсарту, тәртіпті қалыптастыру, әлеуметтік дағдылар және қылмыс деңгейін төмендету.

Дене шынықтыру – денсаулықты сақтау мен қолдаудың бір жолы ғана емес, сонымен қатар жастар арасында зиянды әдеттердің алдын алу бойынша превентивті шаралары ретінде де қарастыруға болады. Физикалық белсенділік салауатты өмір салты мен жоғары өмір сүру сапасының маңызды құрамдас бөлігі. Толыққанды физикалық даму үшін дене шынықтырумен және спортпен жүйелі түрде айналысу жастар үшін ерекше өзекті. Соған орай, зерттеуімізде жастар арасындағы спорттың қолжетімділігі мәселесіне әлеуметтанулық талдау жасалды.

Зерттеу әдістері

Жұмыстың мақсаты – жастар арасында спорттың қолжетімділігі мәселесінің қазіргі жағдайын талдау, спорттың қолжетімділігін дамытуға және онымен айналысуға кедергі келтіретін негізгі себептерді айқындау. Ғылыми зерттеу объектісі Қазақстандағы жастар арасындағы спорт. Зерттеудің пәні жастар арасында спорттың қолжетімділігі мәселесінің қазіргі жағдайы.

Зерттеу әдістері: салыстырмалы талдау – әртүрлі жылдардағы деректерді салыстыру, статистикалық деректерді талдау, нормативтік құжаттар мен ғылыми еңбектерді зерделеу, зерттеу мәселесі бойынша зерттеулерді талдау.

Талқылау

Бүкіл әлемде спорт негізінен екі бағытта дамып келеді: жоғары жетістіктер спорты және қоғамдық (бұқаралық) спорт. Бұқаралық спорт спорттық іс-әрекеттің көпшілікке қолжетімді түрі ретінде әрекет ететін, әлеуметтену агентінің рөлін атқарады, осы бұқаралық спорттық іс-әрекет барысында жастардың дене қабілеттері ғана емес, сонымен бірге әлеуметтік қасиеттері де дамиды [1].

Жастардың спорт мәдениетіндегі алаңдатарлық белгілерге қарамастан, спорт пен демалыс олардың өмірінің негізгі бөлігіне айналуы тиіс. Спорт физикалық белсенділікке,

достықты дамытуға және барлық салаларда даму дағдыларын үйретуге жағдай жасайды. Спорт жастардың өмірінде маңызды рөл атқарады, физикалық, психологиялық және әлеуметтік дамуға оң әсер етеді, оның төмендегідей негізгі аспектілері бар:

1. Физикалық денсаулыққа әсері: денсаулықты нығайтады: тұрақты жаттығулар жүрек-қан тамыр жүйесін жақсартуға, бұлшықеттерді дамытуға, төзімділік пен икемділікті арттыруға көмектеседі; аурулардың алдын алу: спорт семіздік, қант диабеті, гипертония сияқты әртүрлі аурулардың даму қаупін азайтады.

2. Психологиялық әл-ауқатқа әсері: стресс деңгейін төмендетеді: физикалық белсенділік эндорфиндердің түзілуіне ықпал етеді, бұл стресс деңгейін төмендетуге және көңіл-күйді жақсартуға; өзіне деген сенімділік: спорттағы жетістіктер жастарға өзін-өзі бағалауды және өзіне деген сенімділікті арттыруға көмектеседі.

3. Әлеуметтік дағдыларды игеру: топтық жұмыс: спорттық ойындар мен сабақтар әлеуметтік өзара әрекеттесу үшін маңызды командалық дағдыларды дамытуға ықпал етеді; тәртіп және жауапкершілік: спорттық жаттығулар мен жарыстарға қатысу жастарға уақытты жоспарлауды, жауапкершілікті және тәртіпті болуды үйренуге көмектеседі.

4. Жеке даму: табандылық: спорт мақсаттар қоюға және оларға жетуге ұмтылуға үйретеді, табандылық пен табандылықты дамытады; көшбасшылық қасиеттер: спортпен шұғылданатын жастар көбінесе болашақ кәсіби қызметте пайдалы болатын көшбасшылық қасиеттерді көрсетеді.

5. Әлеуметтік интеграция: қоғамдастық және достық: спортпен шұғылдану жаңа таныстар мен достық байланыстарды қалыптастыруға ықпал етеді, бұл әсіресе жастардың әлеуметтік интеграциясы үшін өте маңызды.

6. Білім және мансап: академиялық үлгерімі: зерттеулер көрсеткендей, спортпен айналысатын жастар шоғырлану мен ұйымшылдықты жақсарту арқылы оқуда жақсы нәтиже көрсетеді; мансаптық мүмкіндіктер: спорттық жарыстарға қатысу спорт саласындағы шәкіртақылар мен мансаптық мүмкіндіктерге есік ашуы мүмкін [2].

Бүгінгі таңда физикалық және психикалық денсаулықтың кепілі ретінде жүйелі спортпен айналысу қажеттілігі туралы идеялар бүкіл әлемде өзекті және танымал. Аз қимылды өмір салты көптеген аурулардың, соның ішінде айтарлықтай жасарған және өлімнің негізгі себептерінің бірі болып табылатын жүрек-қан тамырлары ауруларының негізгі себебі болып отыр. Ресми деректерге сәйкес, балалар мен жасөспірімдердің үштен бірі ғана белсенді өмір салтын ұстанады, ал әскерге шақырылуға дейінгі жастардың 40%-ы денсаулық жағдайы бойынша әскери қызмет талаптарына сәйкес келмейді [3]. Халықты сауықтыру мақсаттарына қол жеткізу үшін бұқаралық спортты дамытуға бағытталған әлеуметтік саясат құру, оны халық арасында кеңінен насихаттау, оны барлық жастағы және мүмкіндіктері әртүрлі адамдардың оған қол жеткізуін қамтамасыз ету қажет. Осыған сәйкес, елімізде халық арасында бұқаралық спортты дамытуға үнемі көңіл бөлініп келеді. Мемлекет басшысы Қ.К. Тоқаевтың 2021 жылғы 1 қыркүйектегі «Халық бірлігі және жүйелі реформалар – ел өркендеуінің берік негізі» атты Қазақстан халқына Жолдауында халықтың және балалардың спортпен айналысуына жағдай жасау және дамыту міндеті қойылған болатын. Атап айтқанда, облыс әкімдеріне спорт инфрақұрылымын біртіндеп салуды қамтамасыз ету тапсырылған [4]. Президенттің

2019 жылғы 2 қыркүйектегі Қазақстан халқына Жолдауында қойылған балаларға арналған спорт ғимараттарының барынша қолжетімділігін қамтамасыз ету жөніндегі міндеттер шеңберінде дене шынықтыру мен спортты дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған Кешенді жоспары әзірленді [5]. Сондай-ақ бұқаралық спортты дамыту мәселесі 2016 жылы қабылданған Қазақстан Республикасының дене шынықтыру мен спортты дамытудың 2025 жылға дейінгі тұжырымдамасының маңызды міндеттерінің бірі [6]. Жастарды бұқаралық спортпен қамту «Ұлттық рухани жаңғыру» ұлттық жобасында да көрініс тапқан. Сонымен, мемлекет бұқаралық спорттың қолжетімділігі саясатын жүйелі түрде жүргізуге ұмтылуда.

Спорт адам құқығы ретінде әрбір адамның денсаулығы мен әл-ауқатын қамтамасыз етудің құрамдас бөлігі ретінде қарастырылады. Бұл құқық жасына, жынысына, нәсіліне, мүгедектігіне немесе әлеуметтік жағдайына қарамастан дене шынықтырумен айналысу, спорт нысандарына қол жеткізу және спорттық жарыстарға қатысу мүмкіндігін қамтиды. Спорт әр адамның өмірінде белгілі бір құндылыққа ие, бірақ балалар, жастар және мүмкіндігі шектеулі адамдар үшін бұл одан да маңызды. Спортпен айналысу құқығын қолдайтын халықаралық құжаттар мен ұйымдар:

- Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы (1948): 24-ші бапта әр адам тынығуға және мәдени демалуға, оның ішінде ақылға қонымды шектеулі жұмыс күніне және мерзімді ақылы демалысқа құқығы туралы айтылады [7].

- Экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар туралы халықаралық пакт (1966): 12-бап әрбір адамның физикалық және психикалық саулығының ең жоғары деңгейіне қол жеткізу құқығын мойындайды [8].

- Бала құқықтары туралы Конвенцияның 31-бабында әрбір баланың қауіпсіз және салауатты ортада ойнауға және спортпен айналысуға құқығы бар екені бекітілген [9].

- Олимпия Хартиясына сәйкес, Олимпияның төртінші іргелі қағидасы – спортпен айналысу. Спортпен айналысу – адам құқықтарының бірі. Әр адамның спортпен ешқандай кемсітүсіз, достық, ынтымақтастық және әділ ойын рухында өзара түсіністікті қажет ететін олимпиялық рухта қатысу мүмкіндігі болуы керек [10].

- Спорт пен физикалық белсенділік адамның денсаулығы мен әл-ауқатын жақсарту үшін өте маңызды екені туралы Мыңжылдық декларациясында тұжырымдалған 4-ші даму мақсатының ажырамас бөлігі ретінде көрсетілген [11].

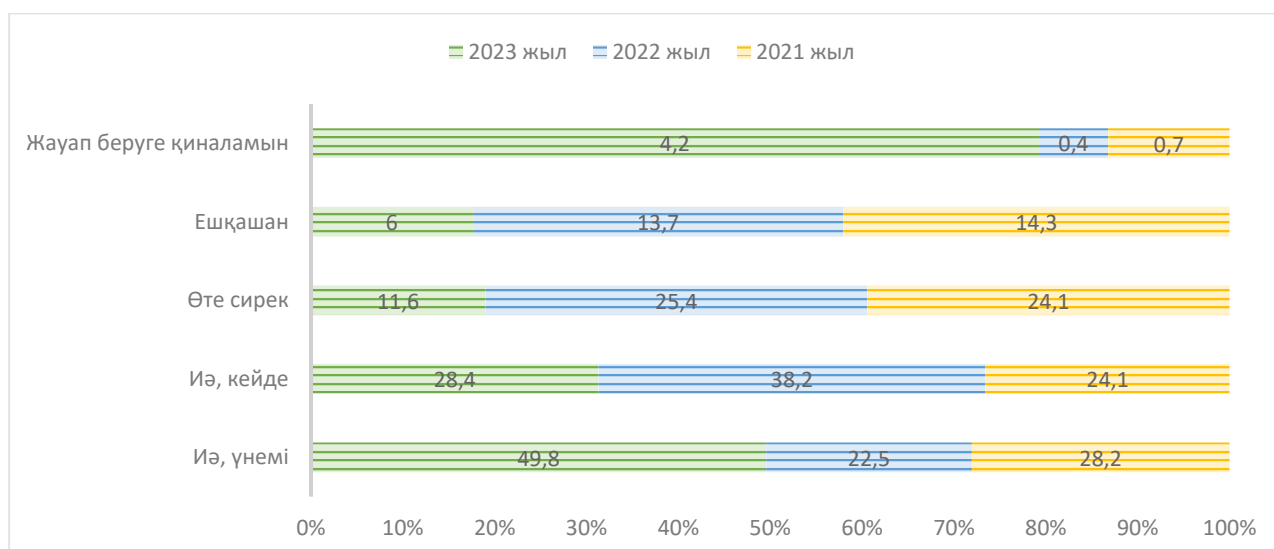
- Біріккен Ұлттар Ұйымының Экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар жөніндегі комитеті: денсаулыққа және спортқа құқыққа қатысты пікірлерді қоса алғанда, жалпы түсініктемелерді тұрақты түрде жариялайды [12].

Жастар арасындағы спортты қолдау ата-аналардың, мектептердің, қоғамдық ұйымдардың және мемлекеттің қатысуын талап етеді. Спортпен айналысу үшін қолжетімді жағдай жасау, түрлі спорттық іс-шараларды ұйымдастыру және салауатты өмір салтын насихаттау маңызды. Қазақстан Республикасының үкіметі мен жергілікті атқарушы билік органдары инфрақұрылымды құру, дене шынықтыру бағдарламаларын қолдау және барлық азаматтардың спорттық іс-шараларға тең қолжетімділігін қамтамасыз ету арқылы спорт құқықтарын қамтамасыз етуде маңызды рөл атқарады.

Зерттеу нәтижелері

Спорттың жастар арасында қолжетімділігі – бұл үлкен артықшылық. Дене қозғалысының белсенді болуы салауатты өмір салты мен жоғары сапалы өмірдің маңызды бір бөлігі. Бұл әсіресе жастар үшін маңызды, өйткені толық өсіп-жетілу үшін оларға жүйелі түрде дене тәрбиесімен, спортпен айналысу керек. «Жастар» ғылыми-зерттеу орталығы жыл сайын жүргізетін «Қазақстан жастары» әлеуметтанулық зерттеулерінде жастардың спортқа деген көзқарасын зерттейді.

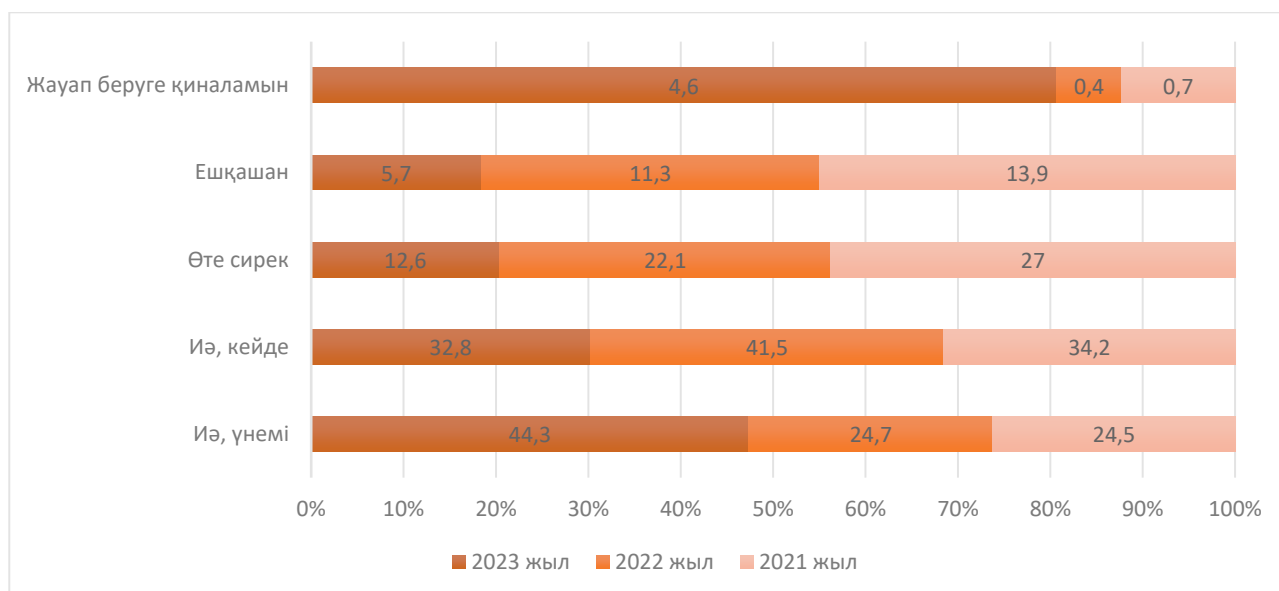
1-сурет «Қазақстан жастары» әлеуметтанулық зерттеудің 2023 [13], 2022 [14] және 2021 [15] жылдарын талдайтын болсақ, қазақстандық жастардың 2023 жылы 78,2%-дан астамы дене шынықтырумен және спортпен үнемі (49,8%) немесе кейде (28,4%) айналысатынын көрсетті, қазақстандық жастардың (11,6%) спортпен өте сирек, 6%-ы мүлде айналыспайды. Осылайша, жастардың 17,6%-дан астамы дене шынықтырумен және спортпен айналыспайды немесе оны тұрақты түрде жасамайды. 2022 жылы 60%-дан астамы дене шынықтырумен және спортпен үнемі (22,5%) немесе кейде (38,2%) айналысатынын көруге, қазақстандық жастардың төрттен бір бөлігі (25,4%) спортпен өте сирек, 13,7%-ы мүлде айналыспайды. Осылай, жастардың 39,1%-дан астамы дене шынықтырумен және спортпен айналыспайды немесе оны тұрақты түрде істемейді. Ал, 2021 жылғы зерттеудің нәтижелері бойынша жастардың 52,3% дене шынықтырумен немесе спортпен үнемі (28,2%) немесе кейде (24,1%) айналысатынын, (38,4%) спортпен сирек айналысатынын немесе ешқашан айналыспайтынын көруге болады. Бұдан шығатын қорытынды – жастардың дене шынықтырумен және спортпен айналысу көрсеткіштері бірнеше есе өскен.

Сурет 1. 2021-2023 жылдар аралығындағы жастардың дене шынықтырумен және спортпен айналысу динамикасы

Ескерту: деректер негізінде құрастырылған [13, 14, 15]

Ауыл жастары тұрғындарының жауаптарын қарастыра отырып жауаптарға талдау жасайтын болсақ, 2023 жылы ауыл жастары спортпен жүйелі түрде айналыспайды, кей-кейде ғана айналысады. 2022 жылдың нәтижелері бойынша ауыл жастарының 65%-дан астамы дене шынықтыру және спортпен айналысады, ал 2021 жылғы зерттеу бойынша ауыл тұрғындарының жастары дене шынықтыру және спортпен жүйелі түрде айналысуға (24,5%) айтарлықтай аз тартылғандығын атап өткен. Ауыл тұрғындары спортпен кейде немесе өте сирек айналысатынын байқауға болады (сәйкесінше 34,2% және 27%). Бірақ өткен жылдармен салыстырғанда ауыл жастарының дене шынықтырумен және спортпен айналысу динамикасы өскен, ол ауыл жастарының салауатты өмір салты мен сапалы өмірге назар аудартатынның айғағы (2-сурет). Ауыл жастарының спортқа аз тартылуы инфрақұрылымдық, экономикалық, әлеуметтік және мәдени факторлардың жиынтығымен түсіндіріледі. Бұл мәселелерді шешу спорт инфрақұрылымын жақсартуды, қаржыландыруды ұлғайтуды, мәдени стереотиптерді өзгертуді және ауылдық жерлерде спорттық белсенділікті қолдау мен дамытуға бағытталған бағдарламаларды құруды қамтитын кешенді тәсілді талап етеді.

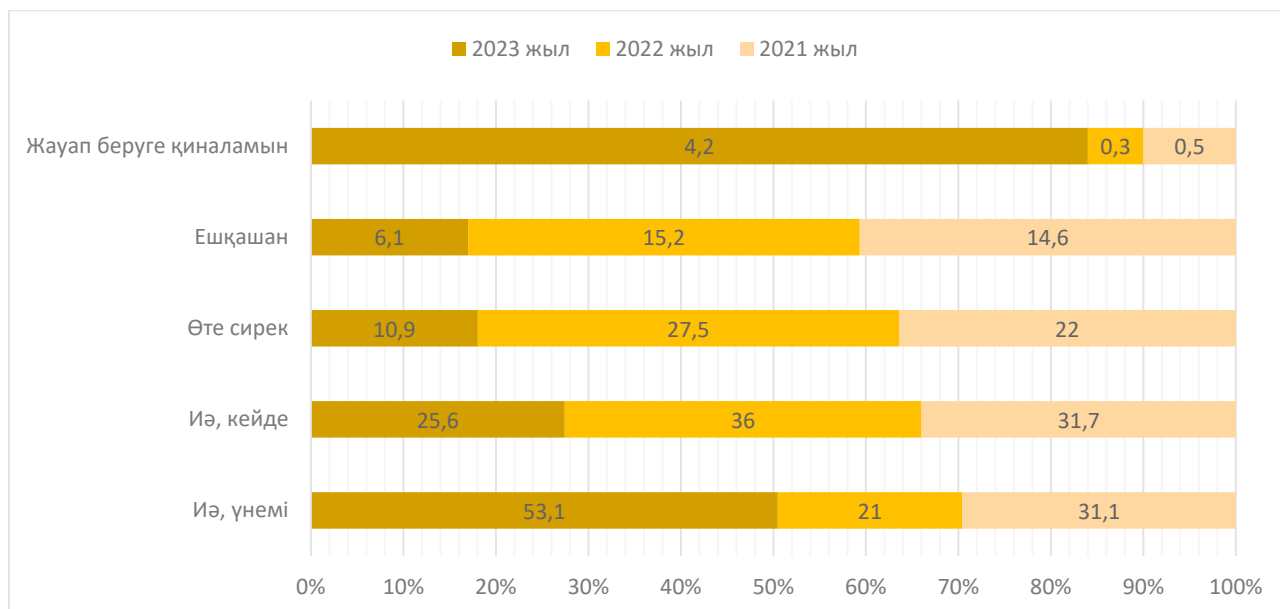

Сурет 2. 2021-2023 жылдар аралығындағы ауыл жастарының дене шынықтырумен және спортпен айналысу динамикасы

Ескерту: деректер негізінде құрастырылған [13, 14, 15]

2023 жылдың зерттеу нәтижелерінен қала жастарының спортпен жүйелі түрде айналысатынын көреміз. 2022 жылы қала тұрғындарының 40%-дан астамы, дене шынықтырумен мүлдем айналыспайды немесе өте сирек айналысады, ал 2021 жылы қала жастары дене шынықтыру және спортпен жүйелі түрде айналысуға (31,1%) айтарлықтай аз тартылғандығы атап өтілді. Ауыл тұрғындары спортпен ара-тұра немесе өте сирек айналысатынын көрсетті (сәйкесінше 31,7% және 22%). Көріп тұрғанымыздай, жастардың едәуір бөлігі белгілі бір дәрежеде спортпен айналысады (3-сурет).

Қала жастары спорт нысандарына қолжетімділік, қаржылық қолдау, спорттың қала өміріне әлеуметтік және мәдени интеграциясы, сондай-ақ кең таңдауына және тұрақты спорттық іс-шараларға байланысты спортпен көбірек айналысады. Бұл факторлар қала жастарының спортқа деген қызығушылығын дамытуға және қолдауға қолайлы жағдай туғызады.

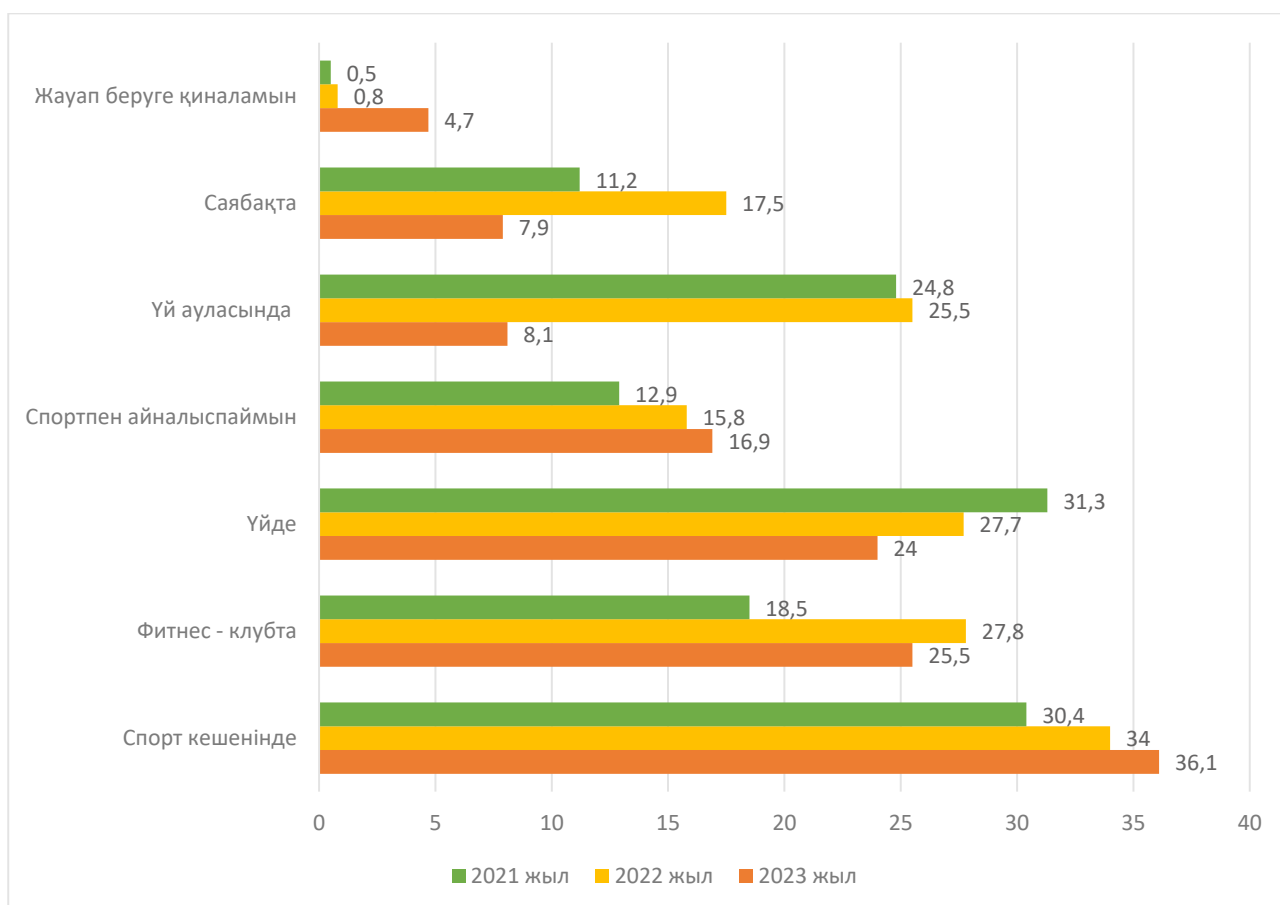
Сурет 3. 2021-2023 жылдар аралығындағы қала жастарының дене шынықтырумен және спортпен айналысу динамикасы

Ескерту: деректер негізінде құрастырылған [13, 14, 15]

«Қазақстан жастары» әлеуметтанулық зерттеудің 2023, 2022 және 2021 жылдарында жүргізілген зерттеу нәтижелері бойынша спортпен айналысу адамның жасына байланысты екенін көрсетіп отыр. Бұл жағдайда кіші жас тобындағы жоғары көрсеткішті, бір жағынан, мектептердегі дене шынықтыру сабақтарымен түсіндірсе, екінші жағынан, өскелең ұрпақ денсаулығының белгілі бір тенденцияларын көрсетуге болады. Сонымен қатар, зерттеу спортпен айналысудың гендерлік сипаты бар екенін дәлелдейді, ұл балалар қыздарға қарағанда спортпен жиі айналысады. Ер адамдар мен қыздар арасындағы спорттың жүйелілігінің айырмашылығы әлеуметтік, мәдени, психологиялық, ұйымдастырушылық және биологиялық факторлардың кешеніне байланысты. Бұл алшақтықты азайту үшін стереотиптерді өзгерту, қыздарға арналған спорттық бағдарламалар мен нысандарға қолжетімділікті жақсарту, отбасында да, жалпы қоғамда да қолайлы жағдай жасау бойынша жұмыс жасау қажет.

Жастар инфрақұрылымның қолжетімділігіне, жеке қалауына және қатысқысы келетін спорт түріне байланысты әртүрлі жерлерде спортпен айналыса алады. 2023 жылғы зерттеудің респонденттер жауабы көрсеткендей, жастардың үштен бірінен көбі (36,1%) спорт кешендеріне, 25,5%-ы фитнес-клубтарға барып жүр, ал 24%-ы спортпен

үйде айналысады, сұралған жастардың 16,9%-ы спортпен айналыспайды. 2022 жылы жастардың үштен бірі (34,0%) спорт кешендеріне, 27,8% – фитнес-клубтарға барады, шамамен осындай бөлігі (27,7%) спортпен үйде, әрбір төртінші үйдің ауласында (25,5%) айналысады. 2021 жылдың нәтижелері динамикасында институционалдық нысандар (спорт кешені, фитнес-клуб) бойынша мәндердің 3-9% шегінде өсуі және саябақтарда спортпен айналысатын жастар үлесінің 6,3%-ға ұлғаюы байқалады (4-сурет).

Сурет 4. 2021-2023 жылдар аралығындағы жастардың спортпен айналысу орынды таңдау динамикасы

Ескерту: деректер негізінде құрастырылған [13, 14, 15]

Жастардың дене шынықтыру мен спортқа деген көзқарасы оң, бірақ бір қатар кедергілер бар. Олар: экономикалық кедергілер, инфрақұрылымдық проблемалар, әлеуметтік-мәдени кедергілер, ұйымдастырушылық пен кадрлық және денсаулық проблемалары. Жастардың спортпен айналысқысы келмеуінің негізгі себептері жас ерекшеліктеріне қарай өзгеріп отырады. Жастар үшін дене шынықтырумен айналысудың ең көп тараған қолжетімсіздігіне фитнес-клубтарға жазылу құнының жоғарылығы, спорттық ғимараттардың жоқтығы (әсіресе шалғай аудандарда) немесе ыңғайсыз орналасуы, физикалық дайындық деңгейінің төмендігі яғни көптеген жастардың ден-

саулығында проблемалар кездеседі, сондай-ақ кәсіби білікті тренерлердің аздығы (әсіресе шағын қалаларда) жатады. Жастардың ересек жастағы тобына ынтаның аздығы мен бос уақыттың жетіспеушілігі тән болды. Ынтаның аздығы цифрлық ойын-сауықтың басымдығынан болуы мүмкін. Спортпен айналысатын орынды таңдау жастардың қолжетімді мүмкіндіктеріне, қалауына және мақсаттарына байланысты. Әр жас адам өзінің орналасқан жеріне және қаржылық мүмкіндіктеріне қарамастан спортпен айналысуға қолайлы орын таба алатындай етіп әр түрлі және қолжетімді нұсқаларды жасау өте маңызды.

Қорытынды

Зерттеу мәселесі бойынша бар зерттеулерге талдама жасаудың нәтижесінде спорттың қолжетімділігі мәселесіне талдама жасалды, спорттың қолжетімділігін дамытуға және онымен айналысуға кедергі келтіретін негізгі себептер айқындалды. Дене шынықтырумен және спортпен айналысуға кедергі келтіретін негізгі себептерін Қазақстан Республикасы Туризм және спорт министрлігі тапсырысы бойынша 2023 жылы «Қазақстан Республикасында дене шынықтыру мен бұқаралық спортты дамытудың жай-күйі мен перспективалары» тақырыбы бойынша жүргізілген әлеуметтанулық зерттеудің нәтижелерінен декөруге болады. Аталған зерттеуде халықтың дене шынықтырумен және спортпен айналысуға кедергі келтіретін негізгі факторларды анықтау мақсатында сауал ұсынылды, зерттеуді саралау нәтижесінде кең таралған факторлар анықталды. Олар: уақыт тапшылығы және спортпен айналысуға деген ынтаның аздығы [16]. Спортпен айналысуға деген ынтаның аздығы мен бос уақыттың болмауы жастар арасында жиі кездесетін мәселе. Оған жоғарыдағы «Жастар» ғылыми-зерттеу орталығы жыл сайын жүргізетін «Қазақстан жастары» әлеуметтанулық зерттеулердің мәліметтеріне саралау жүргізудің нәтижелері дәлел. Спортпен айналысуды қаламау мен уақыттың жетіспеушілігін жеңу мотивацияны арттыруды, уақытты басқаруды жақсартуды, қолдау ортасын құруды және физикалық белсенділікті күнделікті өмірге біріктіруді қамтитын кешенді тәсілді қажет етеді. Үнемі спортпен айналысу денсаулық пен жалпы әл-ауқатқа айтарлықтай пайдасын тигізеді, сондықтан оларды әрбір адам өз өміріне енгізуге күш салған дұрыс. Физикалық белсенділік адам өміріне жағымды әсер етеді.

2021 жылдан бастап Қазақстанда мемлекеттік спорттық тапсырыс бағдарламасы жүзеге асырылуда, бірақ бағдарлама барлық жастарды қамтымайды. Аталған әлеуметтік инициатива халықтың 4 жастан 17 жас аралығындағы балалардың спорттық секцияларға тегін қатысуды қамтиды. Сол себепті жастар арасында спорттың қолжетімділігін арттыру инфрақұрылымды дамытуды, қаржылық қолдауды, білім беру бастамаларын және әлеуметтік мотивацияны қамтитын кешенді тәсілді қажет етеді. Әрбір бала мен жасөспірімнің, әлеуметтік және экономикалық жағдайына қарамастан, спортпен айналысуға, физикалық және моральдық жағынан дамуына мүмкіндік беретін жағдай жасау маңызды. Спорт жастардың дамуында маңызды рөл атқарады, физикалық және психикалық денсаулықты жақсартуға, әлеуметтік инклюзияға және жеке өсуге ықпал етеді. Жастардың барлық топтары үшін спорттың қолжетімділігі үшін жағдай жасау –

салауатты және белсенді қоғам құрудың негізгі аспектісі. Спорттық бағдарламалар мен инфрақұрылымға инвестиция салу, сондай-ақ жастар арасында спортты дамыту жөніндегі бастамаларды қолдау жалпы қоғамға ұзақ мерзімді перспективада айтарлықтай пайда әкеледі.

Авторлардың қосқан үлесі

А.Б. Налшыбек – алғашқы мәліметтерді жинау және әдебиеттерге шолуды жасады. Мақала мәтінін академиялық стандарттарға сәйкес жазуға жауапты болды.

Р.Ә. Әлқожа – алынған мәліметтерді талдап, негізгі қорытындыларды тұжырымдап, материалды редакциялады.

Әдебиеттер тізімі

1. Романова С.В., Слонимская Л.И. Физическая культура и спорт: курс лекций. Иркутск: Издательство «Аспринт». 2019. – 160 с.
2. Merkel DL. Youth sport: positive and negative impact on young athletes // Open Access J Sports Med. – 2013. – Vol. 4. – P.151-160 [Electronic resource] <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3871410/> (accessed: 04.07.2024). DOI <https://doi.org/10.2147/OAJSM.S33556>
3. Қазақстан Республикасының Президенті жанындағы орталық коммуникациялар қызметі [Электронды ресурc] <https://ortcom.kz/kk/novosti/tusipbekova-kop-zhyldar-bojy-balalar-sporty-maseleleri-tarbie-zhane-bilim-beru-procesterinen-tys-qalyp-keldi> (жүгінген күні 04.07.2024)
4. «Халық бірлігі және жүйелі реформалар – ел өркендеуінің берік негізі» Мемлекет басшысы 2021 жылғы 1 қыркүйектегі Қазақстан халқына Жолдауы. [Электронды ресурc] <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K2100002021> (жүгінген күні: 04.07.2024)
5. Азербайев А. Д., Ашимханова Д. Э., Нашенова Г. Б., Нурбаев Ж. Е., Родионов А. Н., Рыстина И. С., Ахантаева С. Ж., Затилла Н. Ж., Макашева А. Т., Паули Э. С., Руднева Е. А., Сакошев А. К., Тезекбаева З. С. «Қазақстан жастары – 2021: Тәуелсіздікке – 30 жыл» ұлттық баяндамасы.
6. «Қазақстан Республикасында дене шынықтыру мен спортты дамытудың 2025 жылға дейінгі тұжырымдамасын бекіту туралы» Қазақстан Республикасының Президенті Жарлығының жобасы туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2015 жылғы 23 желтоқсандағы № 1037 қаулысы. [Электронды ресурc] <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1500001037> (жүгінген күні: 04.07.2024)
7. Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы. Декларация Біріккен Ұлттар Ұйымы Бас Ассамблеясының резолюциясымен 1948 жылғы 10 желтоқсанда № 217 А (III) қабылданған. [Электронды ресурc] <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/O4800000001> (жүгінген күні: 04.07.2024)
8. Экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар туралы халықаралық пакт Біріккен Ұлттар Ұйымы Бас Ассамблеясының 1966 жылғы 16 желтоқсандағы 2200 А (XXI) резолюциясымен қабылданған. [Электронды ресурc] https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pactecon.shtml (жүгінген күні: 04.07.2024)
9. Балақұқықтары туралы Конвенцияны ратификациялау туралы Қазақстан Республикасының Жоғарғы Кеңесінің 1994 жылғы 8 маусымдағы қаулысы. [Электронды ресурc] <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/B940001400> (жүгінген күні: 04.07.2024)

10. Международный Олимпийский Комитет, Олимпийская Хартия (редакция от 17 июля 2020 год) [Электронный ресурс] <https://olympic.kz/ru/page/mok> (жүгінген күні: 04.07.2024).
11. Декларация тысячелетия Организации Объединенных Наций Принята резолюцией 55/2 Генеральной Ассамблеи от 8 сентября 2000 года [Электронный ресурс] https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/summitdecl.shtml (дата обращения: 04.07.2024).
12. Комитет по экономическим, социальным и культурным правам ООН. [Электронный ресурс] <https://www.ohchr.org/ru/treaty-bodies/cescr> (accessed: 04.07.2024).
13. Ахантаева С. Ж., Кожобекова Д.А., Сулейменова М.Ж., Арғынбаева Ж.Ж., Альшанская А.А., Касимова Г.М. «Қазақстан жастары» әлеуметтанулық зерттеуі, Астана, «Жастар» ҒЗО, 2023. – 132 бет.
14. «Қазақстан жастары» әлеуметтанулық зерттеуі: «Жастар» ҒЗО, Нұр-Сұлтан, 2022. – 122 бет.
15. «Қазақстан жастары» әлеуметтанулық зерттеуі: «Жастар» ҒЗО, Нұр-Сұлтан, 2021. - 100 бет.
16. Қазақстан Республикасы Туризм және спорт министрлігі тапсырысы бойынша «Қазақстан Республикасында дене шынықтыру мен бұқаралық спортты дамытудың жай-күйі мен перспективалары» тақырыбы бойынша жүргізілген әлеуметтанулық зерттеу. Астана 2023.

А.Б. Налшыбек, Р.Ә. Әлқожа

Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан

Проблема доступности спорта среди молодежи в Казахстане

Аннотация. Авторы статьи анализируют современное состояние спорта в Казахстане среди молодежи как наиболее уязвимой группы и проблему доступности спорта среди молодежи. Развитие физического воспитания и массового спорта является одним из стратегически важных направлений государственной политики Республики Казахстан, и в нашей стране приоритетным направлением развития физической культуры и спорта является формирование здорового образа жизни и спортивных амбиций активных и рост населения в его состоянии и социальном развитии. Привлечение молодежи к занятиям физической культурой и спортом, воспитание стремления к здоровому образу жизни входят в число приоритетов работы государственных органов всех уровней. Молодежь рассматривается как важная социальная группа, существенно влияющая на формирование и развитие современного общества. Формирование и развитие молодежи происходит в рамках основных социальных институтов, среди которых особое место занимает институт физического воспитания и спорта. Сегодня спорт играет важную роль в мире, есть основания рассматривать его как один из основных видов человеческой деятельности, активно влияющий на развитие человека. Спорт считается правом человека и неотъемлемой частью обеспечения здоровья и благополучия каждого человека. Также спорт играет высокую роль в концепции общепринятых норм и ценностей общества.

В данной статье анализируется развитие и доступность спорта среди молодежи Казахстана. Рассмотрены достигнутые и запланированные количественные показатели привлечения молодежи к регулярным занятиям спортом. Анализируется проблема доступа к спорту молодежи Казахстана, а также изучаются основные причины, препятствующие развитию доступа к спорту и их участию.

Ключевые слова: спорт, молодежь, массовый спорт или спорт «для всех», физическое воспитание, спортивные мероприятия, доступ к спорту, участие в спорте, физическое здоровье, психическое здоровье, право на спорт.

A.B. Nalshybek, R.A. Alkozha

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

The problem of accessibility of sport among youth in Kazakhstan

Abstract. The authors of the article analyze the current state of sports in Kazakhstan among young people as the most vulnerable group and the challenges they face in accessing sports. The development of physical education and mass sports is one of the strategically important directions of state policy of the Republic of Kazakhstan. A key priority in this direction is fostering a healthy lifestyle, encouraging active sports participation, and promoting physical well-being and social development. Involving young people in physical education and sports, as well as instilling a desire for a healthy lifestyle, remains a priority for government bodies at all levels. Youth is considered an important social group that significantly influences the formation and development of modern society. The process of youth development takes place within the framework of the main social institutions, among which the Institute of Physical Education and Sports occupies a special place. Today sport plays an important role in the world; recognized as one of the main types of human activity that actively influences human development. Sport is considered a human right and an integral part of ensuring the health and well-being of every person. It also plays a high role in the concept of generally accepted norms and values of society.

This article analyzes the development and accessibility of sports among the youth of Kazakhstan. The achieved and planned quantitative indicators of attracting young people to regular sports are considered. The problem of access to sports for the youth of Kazakhstan is analyzed, and the main reasons hindering the development of access to sports and their participation are studied.

Keywords: sport, youth, mass or “for all” sport, physical education, sports activities, access to sport, participation in sport, physical health, mental health, right to sport.

References

1. Romanova S. V., Slonimskaya L. I. Fizicheskaya kultura i sport: kurs lektzii [Physical culture and sport: a course of lectures] (Irkutsk, 2019, - 160 p.) [in Russian]
2. Merkel DL. Youth sport: positive and negative impact on young athletes // Open Access J Sports Med. – 2013. – Vol. 4. – P.151-160 [Electronic resource] <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3871410/> (accessed: 04.07.2024). DOI <https://doi.org/10.2147/OAJSM.S33556>
3. Central Communications Service under the President of the Republic of Kazakhstan [Electronic resource] <https://ortcom.kz/kk/novosti/tusipbekova-kop-zhyldar-bojy-balalar-sporty-maseleleri-tarbie-zhane-bilim-beru-procesterinen-tys-qalyp-keldi> (accessed: 04.07.2024)
4. The unity of the people and systemic reforms - a solid basis for the prosperity of the country Message of the Head of State to the people of Kazakhstan from September 1, 2021. [Electronic resource] <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K2100002021> (accessed: 04.07.2024)

5. National report «Youth of Kazakhstan – 2021: 30 years of Independence». Authors: Azerbayev A. D., Ashimhanova D. E., Nashenova G. B., Nurbaev J. E., Rodionov A. N., Rystina I. S., Akhantaeva S. J., Zatilla N. J., Makasheva A. T., Pauli E. S., Rudneva E. A., Sakoshev A. S. K., Tezekbaeva Z. S.
6. On the draft Decree of the President of the Republic of Kazakhstan «On Approval of the Concept of Development of Physical Culture and Sports of the Republic of Kazakhstan until 2025» Resolution of the Government of the Republic of Kazakhstan dated December 23, 2015 № 1037. [Electronic resource] <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1500001037> (accessed: 04.07.2024)
7. Universal Declaration of Human Rights Adopted by the resolution 217 A (III) of the United Nations General Assembly on 10 December 1948. [Electronic resource] <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/O4800000001> (accessed: 04.07.2024)
8. International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights Adopted by General Assembly resolution 2200 A (XXI) of December 16, 1966. [Electronic resource] https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pactecon.shtml (accessed: 04.07.2024)
9. On ratification of the Convention on the Rights of the Child. Decree of the Supreme Council of the Republic of Kazakhstan of 8 July 1994. [Electronic resource] <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/B940001400> (accessed: 04.07.2024)
10. International Olympic Committee, Olympic Charter (revised July 17, 2020). [Electronic resource] <https://olympic.kz/ru/page/mok> (accessed: 04.07.2024)
11. United Nations Millennium Declaration Adopted by General Assembly resolution 55/2 of 8 September 2000. [Electronic resource] https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/summitdecl.shtml (accessed: 04.07.2024)
12. UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights. [Electronic resource] <https://www.ohchr.org/ru/treaty-bodies/cescr> (accessed: 04.07.2024)
13. Sociological research «Youth of Kazakhstan»: Scientific Research Center «Youth», Astana, 2023. - 132 pp. Authors: Akhantaeva S.J., Kozhabekova D.A., Suleimenova M.J., Argynbaeva J.J., Alshanskaya A.A., Kasimova G.M.
14. Sociological research «Youth of Kazakhstan»: Scientific Research Center «Youth», Nur-Sultan, 2022. - 122 pp.
15. Sociological research «Youth of Kazakhstan»: Scientific Research Center «Youth», Nur-Sultan, 2021. - 100 pp.
16. Sociological research on the topic «The state and prospects of development of physical culture and mass sports in the Republic of Kazakhstan» was carried out by order of the Ministry of Tourism and Sports of the Republic of Kazakhstan, Astana, 2023.

Авторлар туралы мәлімет

Налшыбек А.Б. – әлеуметтану кафедрасының докторанты, Янушкевич көшесі, 6, 010000, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан.

Әлқожа Р.Ә. – хат-хабар авторы, әлеуметтану кафедрасының докторанты, Янушкевич көшесі, 6, 010000, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан.

Сведения об авторах

Налшыбек А.Б. – докторант кафедры социологии, 010000, Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, улица Янушкевича, 6, 010000, Астана, Казахстан.

Әлқожа Р.А. – автор для корреспонденции, докторант кафедры социологии, Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, улица Янушкевича, 6, 010000, Астана, Казахстан.

Information about authors

Nalshybek A. – PhD student, Department of Sociology, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Yanushkevich str. 6, 010000, Astana, Kazakhstan.

Alkozha R. – correspondence author, PhD student, Department of Sociology, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Yanushkevich str. 6, 010000, Astana, Kazakhstan.